

Atatürk we metjitler!..

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Atatürk we metjitler!..

ATATÜRK WE METJITLER!..

Hormatly taryhçy dostumyz Sinan Meýdan geçen agşam sosial mediýa hasabyndan şu jümleleri paýlaşdy:

“Prezident (Erdogan -t.b.) Aýasofýa kararnamasyna duwlanyp, Atatürküň guran respublikasyny agyr tankyt topuna tutdy. Atatürküň Aýasofýany muzeýe öwürmeginiň sebäbi, dine we metjitlere bolan duşmançylyk däl-de, adamzadyň umumy medeni mirasyna beren aýratyn ünsüdi. Atatürk taryhy mirasymyzy hemişe gorady, köp sanly taryhy metjiidi abatlamak işlerine goldaw berdi...”

Sinan Meýdan öňe sürýän ähli pikirlerini ýalana çykaryp bolmajak resmi maglumatlara esaslandyryp berýän tanymal taryhçymyz...

Edil Atatürküň abatlatdyran metjitlerini açyk-aýdyň resmi maglumatlar bilen aýdyň subut eden bu makalasynda bolşy ýaly:

“Milli Azat-edijilik urşunyň yzysüre 1922-nji ýylda Atatürküň talaby bilen bir komissiýa döredilip, grek galtamanlary tarapyndan ýakylp-ýykylan metjitler boýunça maglumatnama taýýarlanýar.

1922-nji ýylyň 26-njy dekabryndaky bir resminamada "Duşmandan azat edilen etraplardaky metjitlere, haýyr-sahawat guramalarynyň binalaryna we fondlara ýetirlen zyýany doly anyklamak üçin döredilen komissiýanyň taýýarlan maglumatnamasynyň degişli edaralara ugradylandygyny" aýdylýar. Atatürk 1923-nji ýylyň 1-nji martynda Mejlisde eden çykyşynda-da bir ýylyň dowamynda 126 metjidiň abatlanandygyny aýdýar. Grek ordalarynyň ýakyp-ýumran Eskişehir Mihalyççyk metjidini Atatürk hut özüniň kisesinden 5.000 lira berip, täzedən

gurdurýar.

Ismet Inönü hem Ankaranyň Buharest köçesiniň ugrundaky metjidiň gurluşygy üçin 2.500 lira joşýar.

Ismet Inönüniň aýaly Mewhiwe Inönü bolsa 60-njy ýyllarda Çankaýa Ýeşilýurt köçesiniň ugrunda gurlan metjit bilen ýakyndan gyzyklanýar, metjit ulanyşa berlende oňa halyklar ugradýar we tarawa namazyny şol ýerde okaýar.

Ismet Inönü Ankaranyň Ýenişehir raýonynda gurlan bir metjit gurma fonduny ýurt bähbitli fondlardan biri hasaplaýar.

Ankaranyň Kojatepe metjidiniň gurluşygynda Respublikan halk partiýasynyň (JHP) uly goşandy bar.

JHP, Atatürk we Inönü 1924-1935-nji ýyllarda ýüzlerçe taryhy metjidi abatlap, gaýtadan ulanyşa berýär.

Ýurt basylyp alnan ýyllarynda osmanly hökümetiniň satmak islän weýran bolan haldaky Beýogly aga metjidi 1937-nji ýylda JHP tarapyndan abatlanyp, ybadata açylýar.

JHP, Atatürk we Inönü 1935-nji ýyldan soňam metjit abatlaýyş işlerine dowam edipdir. 1937-nji ýylda Mejlisde Fondlar baş müdirliginiň býujetiniň üstünde çekişme gurnalanda, abatlanan metjitlerdenem söz açylýar.

Mysal üçin, 1937-nji ýylyň 27-nji maýynda Türkiýäniň Ýokary halk mejlisiniň (TBMM) dördünji döwür 46-njy bileleşmesinde Fondlar baş müdirliginiň býjeti ara alnyp maslahatlaşylanda çykyş eden İçeliň deputaty S.Fikri Mutlu şeýle maglumatlary berýär: "Siriýaly käbir betniýetli kişileriň göýä "Türkiýede metjitler ýapylýar, metjitler ýykylýar" diýip, yzygiderli ýalan-ýaşryk propiganda ýöredýändigini eşitdik. Täze Türkiýe ýurdy abadanlaşdyrmak, yrfan we başga-da birnäçe täzelikleri ornaşdyrmak ugrunda ummasyz pul harç edýän döwrüni başdan geçirýär. Şular ýaly kyn döwürde görşüňiz ýaly 300 müň lira diňe metjitleriň abatlaýyş işlerine (...) sarp edilýär. Ol ýerdäki haýyn garaýşyň howamyzy bulandyrmak isleýändigine jogap edip, Türkiýede metjitleriň ýapylmandygyny şu çykyş edip duran ýerimden mälim etmek isleýärim..."

Fondlar baş müdirliginiň müdiri Rüştü beý bolsa eden çykyşynda Mimar Sinanyň eseri bolan Manisadaky Muradiýe metjidi ýaly metjitler bilen birlikde dört müň taryhy binada abatlaýyş

işlerini geçirendigini aýdýar.

Metjit abatlaýyş işleri kyrkynjy ýyllarda-da dowam edipdir.

Mysal üçin, Stambulyň deputaty Ziýa Karamürsel 1940-njy ýylyň 31-nji maýynda Mejlisde eden çykyşynda Fondlar baş müdirliginiň Mahmyt paşa, Sinan paşa, Läleli, Hüseyin aga, Baýezit, Atik Aly paşa, Mesih Aly paşa metjitlerini, Täze metjit (Yeni Cami), Sokullu metjidi, Azapgapy metjidi ýaly köp sanly metjidi abatlandyklaryny aýdýar.

Hut şol toplanşykda çykyş eden Tokat şäheriniň deputaty Nazym Poraý JHP-niň Stambulda abatlan metjitlerinden buýsanç bilen söz açyp: "Stambulda köp sanly metjitler abatlanýar. Öz ýaşayan raýonyma ýakyn bolan Üsküdar-da kemaly-şükran duýgusyna gaplanyp görşüm ýaly, iňňän ajaýyp metjitler abatlanypdyr we abatlanýar" diýýär. Poraý Stambulfa Çinili metjidiniň we Şemsi paşa metjidiniň abatlanandygyny, Aýazma metjidiniň-de ýakyn wagtda abatlanjakdygyny mälim edýär.

Metjit abatlama işleriniň orginal nusgasyna gabat gelmeýändigini baradaky tankydy belliklere jogap edip, Fondlar baş müdirliginiň müdiri Fahri Kiper: "Biz guramamyzdan daşgarnyň ýurdumyzyň kemala getiren ýokary hünärmenlerinden ybarat topar döretdik. Nirde näme etjek bolsak, ilki şolar gidýär, barlag işlerini geçirýärler (...) biz bolsa şolaryň aýdanlaryna doly eýerýäris" diýýär.

JHP taryhy metjitleriň başdansowma abatlanmazlygy üçin 1936-njy ýylda bir şertnama taýýarlaýar. Metjit abatlama işleri bu şertnamanyň düzgünlerine laýyklykda amala aşyrylypdyr.

Hossar çykylan metjitleriň biri-de, Edirnäniň ajaýyp Selimiýe metjididi.

Atatürk diňe watany, halky däl, eýse dini-de halas edipdi.

1935-nji ýylda Fondlar Baş müdirliginiň býujetine metjit abatlaýyş işleri üçin 1 million lira goşmaça pul bölünip berilýär. Şol berlen puluň hasabyna bolsa ilkinji nobatda taryhy binalar abatlandy.

"Jumhuriýet" ("Cumhuriyet") gazetiniň 1936-njy ýylyň 20-nji aprelindäki sanynda şeýle habar çykypdy: "Bu nähili ynsapsyzlyk! Seferihisardaky taryhy metjidi mal ýatak edipdirler!" Habary içgin öwrenenimizde, şol metjidi (Kasym

Çelebi metjidi) grek basybalyjy ordalarynyň agyl edendigini bilýäris.

Grek basybalyjylarynyň agyla öwren ol metjidini 1936-njy ýylda JHP abatlap, gaýtadan ybarata açýar...

JHP 1941-nji ýylda Türkiýäniň çar künjünde kyrk sany taryhy metjidi abatlapdyr, aýratynam metjitleriň abatlaýyş işleri üçin bölünip berlen 1 million liradan daşgaryn fond haýyr-sahawat girdejilerinden toplanan pullar bilen sekiz metjidi abatlapdy.

JHP 1941-nji ýylda her biriniň çykdaýysy 5.000 liradan agýan jemi kyrk metjidi abatlamagy, gelejek baş ýylyň içinde bolsa, ýigrimi alty metjidi abatlamagy meýilleşdiripdi.

Netijede 1924-1950-nji ýyllar aralygynda Atatürküň we İnönüniň döwürlerinde Türkiýäniň birnäçe ýerinde köp sanly taryhy metjit abatlandy. Atatürküň we respublikan režimiň duşmanlary bu hakykaty hemişe halk köpçüliginden bukdular.

Atatürk 1931-nji ýyldaky Konýa eden resmi saparynda seljukly-(türkmen) eseri Alaaddin metjidiniň, Karataý medresesiniň, Sahyp ata medrese-metjidiniň we kümmediniň, Syrçaly we Inçe Minaraly metjitleriniň hem-de olaryň ýanaşyk binalarynyň haraba halda bolmasyndan we goşunyň ygtyýaryba berilmesinden ynjalyksyzlanýar. Ol 1931-nji ýylyň 22-nji martynda Başwekil Ismet İnönä ugradan telegrammasynda bu metjitleriň we olaryň ýanaşyk binalarynyň gyssagly boşadylmagyny we restawrasiýa işlerine başlamagy talap edýär.

Atatürküň bu görkezmesi boýunça premýer-ministr Ismet İnönü 1931-nji ýylyň 7-nji dekabrynda ýokarda ady agzalan metjitleriň we medreseleriň boşadylyp, abatlanmagyny buýurýar. İnönü şeýle-de ýurduň dürli ýerlerindäki taryhy metjitleri gorap saklamak üçin birnäçe beýannamalary çap etdirýär.

Atatürki we İnönüni "metjit duşmany" yglan edenler 1950-1960-njy ýyllarda Adnan Menderesiň diňe Stambulda ýol gurluşygy sebäpli altmyşdan gowrak taryhy metjidi ýykyp-ýök edendigini bolsa halkdan gizleýärler!.."

Söýgüli okyjylarym!

Aýasofýa kararnamasy sebäpli gaýtadan jedelleşmäge başlanan

“Atatürk we metjitler” atly (mazmunyny gysgaldyp dykgatyňyza ýetirdim) bu gymmatly makalasy üçin Sinan Meýdany ýene bir gezek tüýs ýüregimden gutlaýaryn.

UGUR DÜNDARYŇ BELLIGI: Ýazgynyň ýeňil okalmagy üçin salgylanylan resmi maglumatlaryň çeşmesini görkezmedim. Gyzyklanýanlar üçin bularyň hemmesi Sinan Meýdanyň şahsy hasabyndaky arhiwinden okap bilerler.

Ugur DÜNDAR.

"SÖZCÜ" gazeti, 12.07.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW,
Sambul uniwersitetiniň talyby.

Taryhy makalalar